

SOF VA FUNKSIONAL KO‘MAKCHILARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI (ABDULLA QAHHOR HIKOYALARI MISOLIDA)

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti: O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasida
o‘qituvchisi Eshmamatova Mahliyo*

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti: o‘zbek tili yo‘nalishi talabasi
Mamanazarova Surayyo*

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilidagi sof va funksional ko‘makchilarning pragmatik xususiyatlari Abdulla Qahhor hikoyalari misolida tahlil qilingan. Ko‘makchilarning nutqiy vaziyatdagi kommunikativ vazifalari, badiiy matndagi uslubiy imkoniyatlari hamda pragmatik ma’no hosil qilishdagi o‘rni yoritilgan. Tadqiqot davomida yozuvchi hikoyalarida qo‘llangan ko‘makchilarning personaj xarakterini ochish, muallif munosabatini ifodalash, satirik ruhni kuchaytirish va matnning kommunikativ ta’sirchanligini oshirishdagi ahamiyati aniqlangan.

Kalit so‘zlar: ko‘makchi, sof ko‘makchi, funksional ko‘makchi, pragmatika, pragmatologiya, badiiy matn, diskurs, kommunikativ strategiya, Abdulla Qahhor.

Аннотация. В данной статье анализируются прагматические особенности собственно и функциональных послелогов узбекского языка на материале рассказов Абдуллы Каххара. Рассматриваются коммуникативные функции послелогов, их стилистические возможности в художественном тексте и роль в формировании прагматического значения. Исследование показывает значение послелогов в раскрытии характера персонажей, выражении авторской позиции и усилении коммуникативного воздействия художественного текста.

Ключевые слова: послелог, собственно послелог, функциональный послелог, прагматика, прагмалингвистика, художественный текст, дискурс, коммуникативная стратегия, Абдулла Каххар.

Zamonaviy tilshunoslikda til birliklarini pragmatik jihatdan o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Pragmatika til va nutq munosabatlarini, til birliklarining kommunikativ vaziyatdagi qo'llanish xususiyatlarini hamda so'zlovchining maqsadi bilan bog'liq jihatlarni tadqiq etadi. Shu nuqtai nazardan yordamchi so'zlar, xususan, ko'makchilarni pragmalingvistik jihatdan o'rganish dolzarb masalalardan biridir. O'zbek tilshunosligida ko'makchilar masalasi A.G'ulomov, A.Hojiyev, R.Sayfullayeva, B.Mengliyev, N.Mahmudov va boshqa olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Biroq ko'makchilarning pragmatik imkoniyatlarini badiiy matn asosida tahlil qilish hali ham alohida tadqiqotlarni talab etadi. Abdulla Qahhor hikoyalari bu jihatdan boy til materialini taqdim etadi.

Abdulla Qahhor hikoyalarida sof va funksional ko'makchilar nafaqat grammatik munosabatlarni ifodalash, balki personajlarning ruhiy holatini ochish, muallifning baholovchi munosabatini ifodalash hamda badiiy matnning pragmatik ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, "Maston" hikoyasidagi: *"Tovuq bilan odam orasida qancha farq bo'lsa, bu ikki jonivorning muhabbati orasida ham shuncha farq bor"* jumlasida "bilan" sof ko'makchisi qiyoslash munosabatini hosil qilgan. Mazkur birlik grammatik bog'lanishni ta'minlash bilan birga muallifning falsafiy qarashlarini ifodalashga xizmat qiladi. Ko'makchi orqali qahramon tafakkuri va voqelikka munosabati ochib berilgan. "Sep" hikoyasidagi: *"Sherali bilan Shahriniso bir-birini yaxshi ko'rar edi"* jumlasida "bilan" ko'makchisi oddiy birgalik ma'nosini emas, balki qahramonlar o'rtasidagi samimiylik, mehr va ruhiy yaqinlikni ham ifodalaydi. Natijada mazkur birlik kommunikativ jihatdan emotsional ta'sirni kuchaytiradi.

Funksional ko'makchilarning pragmatik imkoniyatlari "Tomoshabog'"

hikoyasida yanada yaqqol namoyon bo'ladi: *"O'g'li o'lgandan keyin chol kampiri bilan bu yoqqa kelgan ekan"*. Ushbu gapda "keyin" funksional ko'makchisi vaqt munosabatini ifodalash bilan birga qahramon hayotidagi fojeali burilish nuqtasini ham ko'rsatadi. Natijada voqealar rivoji va sabab-oqibat munosabati aniq ifodalanadi. Yana shu hikoyadagi: *"Yuzini keksalikdan ko'ra ko'proq ko'rgiliklar g'ijimlab tashlagan bu chol bilan u o'tgan yil bahorda tanishgan edi"* misolida "ko'ra" funksional ko'makchisi qiyoslash ma'nosini ifodalash bilan birga baholovchi pragmatik vazifani ham bajaradi. Muallif qahramonning hayotida qarilikdan ko'ra ko'proq mashaqqatlar iz qoldirganini ta'kidlaydi. Bu esa matnning ekspressivligini oshiradi. "Bashorat" hikoyasida uchraydigan: *"Podshoning amri bilan..."* birikmasida "bilan" ko'makchisi vosita ma'nosini ifodalashdan tashqari qahramonning oqizligi va tobeligini kinoyaviy tarzda ko'rsatishga xizmat qilgan. Natijada satirik ruh kuchaygan va muallifning tanqidiy munosabati yaqqol ifodalangan. "Jonfig'on" hikoyasidagi: *"Xuftondan keyin..."* birikmasida esa "keyin" funksional ko'makchisi voqealar izchilligini ta'minlash, matnning diskursiv yaxlitligini yaratish va kitobxon e'tiborini muhim voqelikka qaratish vazifasini bajaradi.

Muhimi shundaki, Abdulla Qahhor hikoyalarida ko'makchilar ko'pincha yashirin pragmatik ma'nolarni ifodalashga xizmat qiladi. Ular orqali qahramonlarning ichki kechinmalari, muallifning baholovchi pozitsiyasi va badiiy matnning emotsional ta'siri yuzaga chiqadi. Shu sababli ko'makchilarni faqat grammatik birlik sifatida emas, balki pragmatik vosita sifatida ham baholash zarur.

XULOSA

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Abdulla Qahhor hikoyalarida sof va funksional ko'makchilar grammatik vazifadan tashqari muhim pragmatik funksiyalarni ham bajaradi. Ular personaj xarakterini ochish, muallif munosabatini ifodalash, baholovchi ma'no hosil qilish, satirik va emotsional ta'sirni kuchaytirish hamda matnning kommunikativ samaradorligini ta'minlashda muhim vosita

hisoblanadi. Shu jihatdan ko‘makchilar badiiy diskursning muhim pragmatik birliklaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Hojiyev A. O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
- 2.Mahmudov N. Til va nutq. – Toshkent: O‘qituvchi, 2013.
- 3.Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek tili. – Qarshi: Nasaf, 2021.
- 4.Ne‘matov H., Bozorov O. Til va nutq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1993.
- 5.Nurmonov A. Lingvistik pragmatika asoslari. – Toshkent: Akadernashr, 2016.
- 6.Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008
- 7.Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
- 8.G‘ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Sintaksis. – Toshkent: O‘qituvchi, 1987.

Internet saytlari

- 9.Google Scholar – <https://scholar.google.com>
- 10.ZiyoNET – <https://ziyonet.uz>
- 11.O‘zbekiston Milliy kutubxonasi – <https://natlib.uz>